

МЕЃУНАРОДНИТЕ ТУРИСТИЧКИ ДООЃАЊА (СЛУЧАЈОТ НА ХОЛАНЃАНИТЕ) И СУБВЕНЦИОНИРАЊЕТО КАКО ИНСТРУМЕНТ ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

INTERNATIONAL TOURIST ARRIVALS (THE DUTCH CASE) AND SUBSIDIZING AS A TOURISM DEVELOPMENT TOOL IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Климент Наумов²⁹³

DOI: <https://doi.org/10.31410/EMAN.2018.743>

Апстракт: Трудот обработува актуелна тема што е од големо значење за развојот на дојдовниот туризам во Република Македонија. За реализација на целите што се поставени при конципирањето на овој труд, се користени повеќе научни методи како што се: методите на анализа и синтеза, методот на дедуција и методот на индукција, дескриптивниот метод, каузалниот метод, системскиот пристап, статистички методи, историскиот метод и сл. При разработката на проблемот на истражувањето, се презентираат официјални податоци изнесени во сите видови документи и се анализираат најрелевантните податоци и информации за потврда на реалните состојби во поглед на меѓународните туристички доаѓања и субвенционирањето во туризмот осврнувајќи се на случајот на холандските туристи. Врз основа на тие податоци, се конструираат соодветни заклучоци предлагаат насоки за унапредување на туризмот во РМ. Општо познато е дека постои причинско-последична врска помеѓу туристичките текови и стимулативните инструменти за привлекување туристи која може да биде искористена за утврдување на активности и превземање акции со кои би се зголемил бројот на туристи во РМ, што всушност и претставува предмет на истражување. Во трудот е обработена проблематиката на субвенционирањето во туризмот со кое се работи на приближување на македонскиот туристички производ кон странските потенцијални туристи. Субвенционирањето е една краткорочна и транзициона мерка која делува стимулативно на туристичката економија и истата треба да овозможи понатамошна одржливост на туристичките текови. Како репрезентативен примерок за истражување на овој проблем се земени холандските туристи како едни од најмасовните посетители на РМ, за кои Владата доделува субвенции во изност од 65 евра по човек. Има безброј примери во светот за владини интервенции во туристичките текови на одредени земји. Како краткорочна мерка субвенционирањето не би требало да трае повеќе од 5 години. Анализата на статистичките податоци за туристичките доаѓања укажува на фактот дека има еноормен раст во полето на туризмот споредено со периодот пред да се донесе Законот за субвенционирање. Загрижувачки е фактот што како апликант за субвенции може да се јави странски туроператор доколку ги исполнува условите пропишани со Законот за субвенционирање. Со ова се стимулира дефицитот на националната економија иако се зголемуваат меѓународните туристички пристигнувања. Анализирајќи ги понудите на холандските туроператори за одмор во РМ може да се заклучи дека туристичкиот

---

²⁹³ Докторанд на Факултетот за туризам и угостителство – Охрид, Кеј Македонија 95, 6000 Охрид, Република Македонија
PhD Candidate at Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Kej Macedonia 95, 6000 Ohrid, Republic of Macedonia

обрт во земјата се релативизира за сметка на исплаќањето на субвенциите кое може да се претстави во апсолутни бројки. Не постои гаранција дека туристот ќе потроши одредена сума средства за време на престојот во дестинацијата, од друга страна исплатата на субвенциите е законски загарантирана. Субвенционирањето во многу туристички развиени земји се покажало како погубно на подолг рок и тоа би требало да се земе во предвид при идното планирање на туризмот во Република Македонија. Намалувањето на цените на услугите доведува до неможност на испорака на квалитетна услуга. Кога на тоа ќе се додадат субвенциите се влегува во една инертност која води до класичен масовен туризам без конкретни содржини, што не би требало да се допушти од страна на релевантните фактори од стопанството, а пред сè државните институции во чиј ресор се наоѓа туризмот.

Клучни зборови: рецептивен туризам, странски туристи (холандски), субвенционирање во туризмот, туристички производ.

Abstract: This paper's topic is of great importance for the development of incoming tourism in the Republic of Macedonia. For the realization of the goals set in the concept of this paper, several scientific methods have been used, such as methods of analysis and synthesis, the method of deduction and the method of induction, the descriptive method, the causal method, the systemic approach, the statistical methods, the historical method etc. Official data is presented in all types of documents in the development of the research problem. The most relevant data and information are analyzed in terms of confirming the actual conditions regarding international tourist arrivals and subsidies in tourism, referring to the case of Dutch tourists. On the basis of this data, appropriate conclusions are drawn up suggesting directions for tourism promotion in the Republic of Macedonia. It is common knowledge that there is a causal link between the tourist flows and the incentive instruments for attracting tourists that can be used for determining the activities and taking actions that would increase the number of tourists in the Republic of Macedonia, which is actually this paper's research subject. The paper deals with the problem of subsidizing in tourism that functions in direction of greater accessibility of the Macedonian tourist product to foreign potential tourists. Subsidizing is a short-term and transitional measure that acts as a stimulus to the tourism economy and it should enable further sustainability of tourism flows. As a representative sample for exploring this problem were taken the Dutch tourists, as one of the most frequent visitors. The government for the case of Dutch visitors determined subsidies in the amount of 65 euros per person. There are countless examples in the world of government interventions in the tourist flows of certain countries. As a short-term measure, the subsidy should not last more than 5 years. The analysis of statistical data on tourist arrivals points to the fact that there is enormous growth in the field of tourism compared to the period before the Law on subsidies was adopted. The fact that a foreign tour operator can appear as a subsidy applicant if it meets the conditions prescribed by the Law on Subsidies is pretty worrying. Although the international tourist arrivals increase the national trade surplus, in our case the subsidizing stimulates the deficit of the national economy. Analyzing the offers of the Dutch tour operators for holidays in the Republic of Macedonia, it can be concluded that the tourism turnover in Macedonia relates to the payment of subsidies that can be presented in absolute numbers. There is no guarantee that the tourist will spend a certain amount of funds during ones stay in the destination, on the other hand, the payment of subsidies is legally guaranteed. Subsidies in many developed tourism countries proved to be fatal in the long run and this should be taken into account in the future planning of tourism in the Republic of Macedonia. Reducing the prices of services leads to inability to deliver a quality service. When subsidies are added, it enters into inertia that leads to classical

mass tourism without specific content. This shouldn't be allowed by the relevant factors of the economy, and above all the state institutions in which tourism is located.

Key words: *inbound tourism, foreign tourists (Dutch), tourism subsidies, tourism product.*

---

1. BOBED

Ретко каде во светот на толку мал географски простор постојат така голем број на природни и антропогени атрактивности како во Република Македонија. Непобитен е фактот што ресурсите не се доволно искористени за туристички развој на нашата земја. Република Македонија ги има сите предуслови да биде конкурентна европска туристичка дестинација поради ниското ниво на девастација на природните и антропогените фактори, но и поради големото ниво на туристичка сатурација на некои земји од регионот. Во последните 12 години направени се големи чекори во насока на унапредување на туристичкиот развој на национално, регионално и локално ниво. Мерките кои ги донесе претходната владина структура резултираа со зголемување на туристичките доаѓања и проширување на опсегот на ноќевањата во РМ, како туристичка дестинација, со посебен осврт на Југозападниот плански регион, те. Охрид и крајбрежјето на Охридското Езеро и Скопскиот плански регион, како стожери на македонскиот туризам.

Воспоставувањето на слободни и чартер авионски линии од главните емитивни зони, како и мерките за субвенционирање на странскиот туристички промет во нашата држава беа клучните елементи за зголемување на обемот на туристичките текови. Интервенцијата на државата се покажа многу делотворна во насока на привлекување на нови туристички пазари. Организирањето на роуд шоуа, бтб средби со странски туроператори ја отвори можноста на продлабочување на соработката на домашните компании со странските туроператори од земјите на Западна Европа. Први го скршија мразот холандските туристи поради овозможувањето на повисоки субвенции во споредба со останатите емитивни зони. Приказната за холандските туристи започнува уште од шеесеттите години на минатиот век кога се воспоставува еден вид традиционална поврзаност на Охрид и Охридското Езеро со посетителите од Холандија. Иницијалниот мотив за посета на овие предели е новелата Свадбата на седумте цигани од холандскиот писател А. Ден Доолаард. Сите знаеме каква беше состојбата во регионот за време на деведесеттите години на минатиот век, поради тоа и туристичките текови беа прекинати. Приказната продолжи на почетокот на новиот милениум кога за првпат се кренаа чартер летови од Амстердам, за вистинска кулминација да се доживее во 2011 година со вклучувањето на субвенциите како инструмент за развој на туризмот во РМ. Сеуште не може да се каже дека македонскиот туризам го доживеал својот развој, поради фактот што во времето на поранешниот систем резултатите беа на многу повисоко ниво, а сега потребни ни се стимулативни средства кои влијаат на зголемување на дефицитот на националната економија со цел да се генерира туристички раст и развој.

2. АКТУЕЛНА СОСТОЈБА СО ОСНОВНИТЕ ТУРИСТИЧКИ ПАРАМЕТРИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

За да се добие вистинска слика за туристичките доаѓања во Република Македонија, како и финансиските резултати кои се добиваат од туристите потребно е да се направи анализа на основните туристички параметри: број на пристигнати туристи и број на остварени

ноќевања во РМ во последните неколку години. Во овој преглед, но и во сите останати анализи ќе бидат разгледувани основните туристички параметри сумарно во рамки на РМ. На графикон 1 е даден графичкиот приказ на пристигнати туристи во РМ во последните десет години.

Графикон 1: Туристички доаѓања во Република Македонија во последните 10 години

Извор 1: www.stat.gov.mk (прилагоден за сопствена анализа)

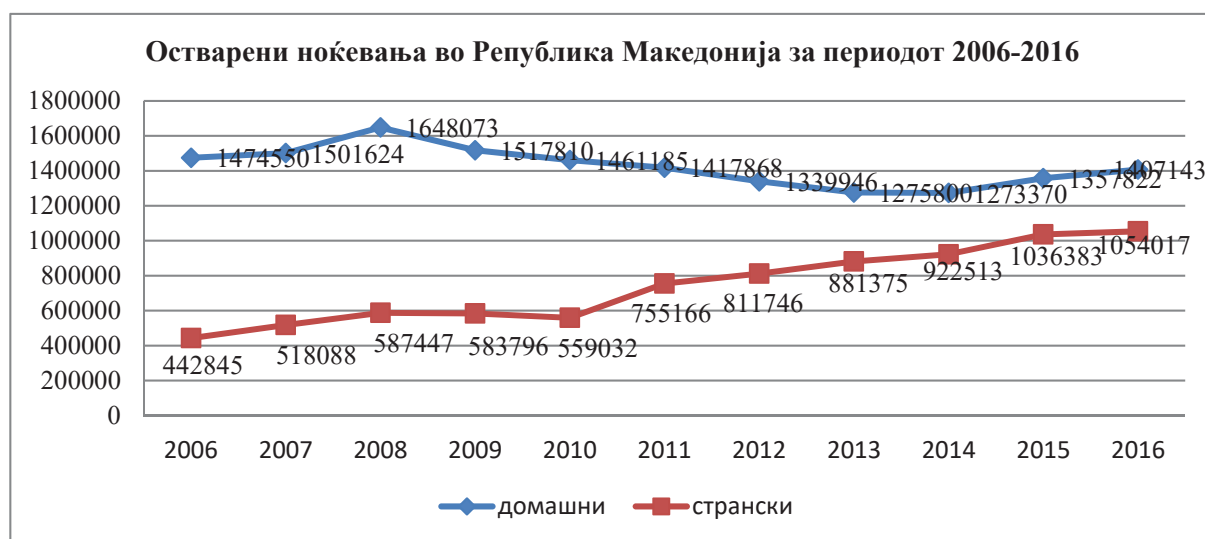
Од презентираниите податоци може да се заклучи дека:

- Бројот на домашните туристи во разгледуваниот период варира околу средната вредност од 320767 туристи, додека
- Бројот на странски туристи е во континуиран пораст од почетни 202357 во 2006 година на 510484 во 2016 година, односно процентуален пораст од 152% во разгледуваниот период.

Индикативно е тоа што во 2011 година се забележува пораст на странските пристигнати туристи за сметка на домашните. Оваа година е преломна и од особена важност за воведувањето на нов развоен инструмент во туризмот, а тоа е субвенционирањето. Врз основа на член 57 став 2 од Законот за туристичка дејност („Службен весник на РМ” бр. 62/04, 89/08 и 12/09)[1], министерот за економија донесе „Упатство за субвенционирање на странскиот организиран туристички промет“ со кој се пропишува субвенционирањето како стимулативна мерка. Ова беше увертира за наредната 2011 година кога започнаа чартер летовите од аеродромот Схипол кај Амстердам, Кралството Холандија кон Охридскиот аеродром Св. Апостол Павле. Во март 2011 година беше направена корекција на „Правилникот за начинот, видот и висината на субвенциите“. Беше наведено дека ќе се исплаќаат субвенции во износ од 65 евра по глава за туристи кои пристигнале со чартер летови од земјите на Бенелукс.

На графикон број 2 е презентирани бројот на остварени ноќевања на туристите во Република Македонија во истиот период.

Графикон 2: Остварени ноќевања во Република Македонија за периодот 2006-2016

Извор 2: www.stat.gov.mk (прилагоден за сопствена анализа)

И за графиконот број 2 може да се донесе сличен заклучок како за графиконот 1. Остварените ноќевања за домашните туристи варираат околу средната вредност, со тенденција на намалување, додека бројот на остварени ноќевања кај странските туристи, соодветно со нивниот број континуирано се зголемува. Она што треба да се види дополнително е просечниот престој на пристигнатите домашни и странски туристи. Просечниот престој на домашните туристи во разгледуваниот период е 4,45 ноќевања, додека за странските туристи просечниот престој е 2,21 ноќевање. Поради двојно повисокиот просек на престој на домашните туристи, бројот на ноќевања на домашните туристи е поголем иако нивниот број од 2012 година е помал во однос на пристигнатите странски туристи. Евидентно е тоа што за периодот од 2006 до 2008 година бројот на остварени ноќевања од странски туристи се движи со средна годишна стапка на раст од 15,18 % за во 2009 и 2010 година да опадне со негативна стапка на раст од -2,45 %. Започнувајќи од 2011 година кога се вовеле субвенционирањето како владина мерка за привлекување туристи (се започна со туристите од земјите на Бенелукс). Доколку се земе 2010 година како почетна во поглед на растот на остварени ноќевања уште од старт се бележи стапка на раст од 35,08% во 2011 година кога се почувствуваа првичните резултати од субвенционирањето. Во понатамошниот период од 2011 до 2016 година стапката на раст се стабилизира на 6,90% годишно.

3. ТУРИСТИЧКИТЕ ДООЃАЊА ОД ЕМИТИВНАТА ЗОНА НА ХОЛАНДИЈА И СУБВЕНЦИОНИРАЊЕТО НА ХОЛАНДСКИОТ ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Холандските туристи се едни од најтрадиционалните посетители на Република Македонија. Почетоците на доаѓањата на холандските туристи се уште од доцните шеесетти и раните седумдесетти години од минатиот век. Инспирирани пред сè од делото на холандскиот писател А. Ден Доолаард (A. Den Doolard) насловено „Свадбата на седумте цигани“ во оригинал (*De Bruiloft der zeven zigeuners*), холандските туристи доаѓале во голем број во Охрид. Иако војните на тлото на поранешна Југославија го одминаа Охрид, сепак како резултат од тоа, туризмот во овој град целосно замре. [2. Олинк Х. 2011].

Сепак треба да се направи една забелешка во врска со првите директни летови од Холандија за Македонија кои се воспоставија за прв пат после долги години. Првиот лет беше на 30ти мај 2005 година на иницијатива на компанијата *Платоновски*, претставувана од господинот Зоран Чулески и холандските туроператори *Сунвеб Флихтрајзен* (*Sunweb Vlieggreizen*) и *Гоготурс* (*Go-go tours*), а како авиопревозник беше вклучена авиокомпанијата *Трансавиа* (*Transavia*) од Холандија. Летовите траеја до 19ти септември истата година. Притоа мора да се напомене дека немаше никаква вклученост на било какво владино тело од Република Македонија ниту пак беше вклучена холандско-македонската стопанска комора. Беа потрошени околу 100.000 евра во маркетинг и туристичка пропаганда во холандските медиуми со цел да се привлечат што е можно повеќе туристи да ги посетат Охрид и Република Македонија [3. Утрински Весник, 16.10.2006].

Соработката продолжи и наредната 2006 година. Токму во романот „Свадбата на седумте цигани“ писателот Боб Корнелис Спулстра кој работел и творел под севдонимот А. Ден Доолаард, се опишани убавините на Македонија во периодот помеѓу двете светски војни додека нашата земја била под окупација на Кралството Југославија, добивајќи го името Јужна Србија. Спомнати се најважните културно-историски споменици како: Црквата Св. Пантелејмон во Нерези, Скопје која датира уште од 1164 година и се смета за ремек дело на византиската уметност и се смета за предвесник на Европската Ренесанса. Накратко се спомнати Прилеп, Битола и Дебар и се разбира најголем дел од дејствието се случува во Охрид. Од охридските споменици на културата детално опишани се црквата Св. Софија која датира од XI век, црквата Св. Богородица Перивлепта од XIII век, црквата Св. Јован Богослов Канео од XIII век, Самоиловите тврдини, манастирот Св. Наум, базиликата околу остатоците на Св. Климентовата црква Св. Пантелејмон итн. Тука не завршува приказната, направен е опис на природните убавини како Охридското Езеро, планината Галичица, стариот дел на градот Охрид, збиднувањата на културен план во градот, традициите, старата охридска чаршија, дуќаните и занаетите [4. Ден Доолаард А. (1941)].

Со воведувањето на субвенциите во туризмот, привилегиран третман имаа најпрво туристите од земјите на Бенелукс. Ова беше направено поради настојувањата на холандскиот туроператор Корендон чии претставници излобираа заедно со домашните партнери да се воведат повисоки субвенции за туристите од емитивното подрачје на Бенелукс. Бројот на холандските туристи се зголеми од 6612 во 2010 година на 22219 во 2011 година што преставува зголемување од 336% и е од невидени размери. Сето тоа е благодарение на субвенционирањето на организираниот странски туристички промет, те. исплатата на субвенции во висина од 65 Евра по турист за туристичкиот пазар на Бенелукс. Може да се каже дека субвенционирањето дејствува како акцелератор на странскиот туристички промет во РМ [5. Наумов К. (2014)].

Саемот за туризам во Утрехт се одржа во периодот од 13ти до 17ти јануари 2011 година. На истиот саем гостин беше и министерот за економија во владата на РМ, Фатмир Бесими. По преговорите кои се одвивале во месец ноември и декември 2010 година упатството за субвенционирање на странскиот организиран туристички промет е изменето со посебен став за туристите од земјите на Бенелукс со зголемување на висината на субвенциите од 25 на 65 Евра во денарска противвредност

Графикон 3: Пристигнувања на холандски туристи во РМ за периодот од 2004 до 2017 година

Извор 3: Државен завод за статистика

Графикон 4: Ноќевања на холандски туристи во РМ за периодот од 2004 до 2017

Извор 4: Државен завод за статистика

На графиконите 3 и 4 се претставени доаѓањата и ноќевањата на туристи од Кралството Холандија во Република Македонија. Од нив буквално се отчитува реалната состојба. Периодот кој е анализиран е за временскиот опсег од 2004 до 2017 со цел да се направи увид на временскиот период пред и по воспоставувањето на субвенционирањето на странскиот туристички промет.

Секако дека се бележат и подеми и падови кои директно и индиректно зависат од односите во туризмот, но и од политичките збиднувања. Поединични немили настани

како престрелката кај Диво Насеље во Куманово на 9 и 10 мај 2015, како и целата политичка криза во Република Македонија во периодот 2014-2015 негативно се одразија на туристичкиот промет. Протестите на подржувачите на тогашната влада и тогашната опозиција дополнително влијаеа на намалување на прометот и избегнување на нашата држава како туристичка дестинација. Беа откажувани резервации и во рок пократок од 24 часа.

Од графиците 3 и 4 може да се види дека во 2011 година споредено со 2010 биле остварени за 6,4 пати повеќе ноќевања од страна на холандски туристи во РМ. Просечниот број ноќевања за 2010 година изнесувал 2,6 по турист, што укажува на фактот дека до 2010 година холанѓаните претежно биле транзит туристи или пак Македонија ја посетувале како дел од поширока кружна тура. Тука може да се вбројат посетите на туристи преку повеќе холандски туроператори како што се ANWB[6], SNP[7], Bolderman[8], De Jong[9], Kras[10]. Заедничко за сите овие е што Македонија ја нудат како дел од поширок итинерар кој вбројува повеќе земји од Балканот. Според програмите кои ги нудат на нивните клиенти во Македонија се остваруваат од 1 до максимум 4 ноќевања.

Доколку направиме анализа на периодот од 2005 и 2006 исто така може да се увиди дека се забележува пораст во однос на остварени ноќевања што споредено со претходната 2004 за 295%. При крајот на 2004 година започнаа подготовките за враќање на холандските туристи во РМ, преку проектот на владата на Кралството Холандија, туроператорот Sunweb Vakanties во партнерска соработка со локалната агенција Macedon Tours познатиот холандски авиопревозник Transavia. Според сопствената евиденција која ја правев како вработен во Macedon Tours во текот на сезоната 2005 преку Sunweb vakanties пристигнаа 1915 холандски туристи кои остварија повеќе од 14000 ноќевања, што одговара на просекот од минимум 7 ноќевања по турист.

Kliment Naumov

Born in Ohrid on June 29th 1984.

EDUCATION

2016 - Doctoral Studies in Tourism - currently attending at the Faculty of Tourism and Hospitality-Ohrid University of St. Kliment Ohridski-Bitola

2014 - Master Degree in Tourism Obtained at the Faculty of Tourism and Hospitality-Ohrid University of St. Kliment Ohridski-Bitola

2007 - Bachelor Degree in Tourism Obtained at the Faculty of Tourism and Hospitality-Ohrid University of St. Kliment Ohridski-Bitola

WORKING EXPERIENCE:

2015 – to present day: Administrative officer at Faculty of Tourism and Hospitality-Ohrid

2007-2015: Young researcher and tutor at Faculty of Tourism and Hospitality-Ohrid

2005-to present day: Freelance Tourist guide in English and Dutch

2005-2007: Tour host of the Dutch tour operator Sunweb Vakanties-Destination Ohrid

2008-2009: Tour host of the Dutch tour operator Q international-Destination Ohrid

2008 - to present day: Tour manager and exclusive guide for Albania Experience DMC

2011-2012: Tour host of the Dutch tour operator Corendon-Destination Ohrid

2009-to present day: Chairman of the Association of Tourist Guides and Tour Escorts-Ohrid

2009-to present day: Member of the Board of the Rowing Federation of Macedonia

2010-to present day: Rowing referee within the Rowing Federation of Macedonia

Како најнеповолен период со сигурност треба да се земе 2007 година кога се бележат само 2,2 ноќевања по турист. Причината за ова е скандалот кој се случи по завршувањето на сезоната 2006. Имено, последната транша средства за сместувањето на холандските туристи не беше исплатена од страна на локалниот партнер MacedonTours кон хотелите. Се работеше за износ од 32 000 евра. Генералниот менаџер на агенцијата ги искористил парите како гаранција за нов проект за носење холандски туристи за време на зимската сезона 2007. Откако се установило дека проектот е осуден на неуспех средствата биле замрзнати за дополнителни 6 месеци. Не можејќи да ја чекаат исплатата локалните сместувачки капацитети покриваат тужбена постапка против холандскиот туроператор Sunweb. Во 2007 воопшто немаше организирани чартер летови и драстично се намали туристичкиот промет од Кралството Холандија.

Во 2008 година е интересно да се напомене дека бројот на ноќевања бил 18313 со 5606 доаѓања на холандски туристи, со просечно остварени 3,3 ноќевања по турист. Во овој период започнува да сообраќа чартер летот преку Q International, холандски туроператор кој донесе точно 978 туристи од Холандија кои престојуваа во Струга со 7 ноќевања.

Слика 1 Понуда на Холандски туроператор за одмор во Република Македонија

The screenshot shows the WeFlyCheap website interface. At the top, there's a navigation bar with links: Vakanties, Last minute, Stedentrips, Vliegtickets, Zomer, Landen, SPECIALS, Blog, and Reisgids. Below this, a search bar and several icons (checkmark, 8.7 van 10 stars, ANVR, Mijn account, Alert aanmaken) are visible. The main headline reads: "OH MY! Complete vakantie Macedonië SLECHTS €166 incl. vluchten, transfers en mooie villa! ★★★". Below the headline, it says "27 bezoekers bekijken deze deal". The main image shows a serene lake scene with a small boat and a villa. To the right, a sidebar provides details: "vanaf €166,-", "Bestemming Macedonië", "Reisduur 8 dagen", "Luchthaven Amsterdam", and "Reisperiode mei 2018". At the bottom, there are social media icons (Facebook, Twitter, Email) and a button "Stel alert in".

Извор 5 <https://www.weflycheap.nl/macedonie-ohrid-villa-mimi/>

На сликата бр. 1 [11] е прикажана понуда за одмор со времетраење од 8 дена со 7 ноќевања во Македонија. Истата чини само 166 Евра со вклучен авионски превоз од Амстердам. Кога ќе се одземат 65 евра за субвенции, авионската карта, маржата на

туроператорот, се чини дека не останува скоро ништо да биде потрошено во нашата земја.

ЗАКЛУЧОК

Факт е дека зголемениот интерес за посета на туристичките места во РМ, кога станува збор за туристите од Холандија се должи во најголем дел на субвенциите кои ги доделува Владата на РМ. Јасно е дека туристичкото субвенционирање е тесна поврзано со порастот на туристички доаѓања во Македонија како туристичка дестинација. Се поставува прашањето дали би се задржало истото ниво на туристички промет доколку престане мерката за субвенционирање и кои други мерки би требало да се преземат за одржување на нивото на туристички доаѓања и зголемување на туристичкиот промет кога ќе се апстрахира субвенционирањето како единствена мерка која се користи како инструмент за зголемување на нивото на странски туристи во Република Македонија. Се повеќе расте зависноста на македонскиот туризам од големите странски туроператори чиј најголем интерес е исполнување на условите зададени од владата на РМ во врска со средствата кои се доделуваат по глава на донесен турист во државата. Тоа оди до таму што во некои кризни моменти кога агенцијата за промоција на туризмот не беше во можност редовно да ги исплаќа субвенциите, туристичкиот промет опадна за 50 % во поглед на холандските и белгиските туристи. Од друга страна треба да се запрашаме дали всушност постои реален туристички производ кој може самостојно да се развива без интервенции на државата, оставен на приватниот сектор и природните текови, или сепак се работи за вештачки генерирана ситуација која на подолг рок е осудена на пропаст поради општата неодржливост на масовниот туризам.

Сепак и покрај тоа што туристите од емитивната зона на Холандија и Белгија се најредовни и најмасовни посетители на нашата земја, тоа не значи дека добиваат најсоодветен третман и дека нивното задоволство е на завидно ниво. Напротив во работењето на деловните субјекти има низа на недоследности кои придонесуваат кон намалување на со голема мака постигнатиот интерес за Македонија како туристичка дестинација, кој несомнено доаѓа како резултат на реформите на претходната владата во полето на туризмот. Од ова произлегува дека високата бројка на посетеност на нашата земја од страна на туристи од Холандија и Белгија е вештачки генерирана и на долг рок може негативно да се одрази на националната економија, но пред се на развојот на туризмот.

Субјектите од доменот на туризмот долго време не ја промениле стратегијата во нивното работење, било да се работи за крајно давање на услуги или пак промоција на туристичките аранжмани. Може да се рече дека од страна на деловните субјекти во туризмот сеуште се применува стар концепт на деловно работење каде се става предност на масовната продажба и се алудира на се поголема масовност без притоа да се обрне внимание на задоволството на клиентите и создавање на туристички производ кој би излегол во пресрет на потребите на најпребирливите туристи. Туристичките текови на РМ во овие моменти се наоѓаат на крстопат и час поскоро треба да се реши дали да се движиме во насока на масовен и девастирачки туризам или во насока на селективни и одржливи пристапи со нагласен развоен ефект. Тука би додале дека компаниите кои работат во сферата на рецептивниот туризам користат една и единствена девиза во последните десет години, а тоа е зборот евтино. На нас останува да решиме дали нашата девствена и негибната природа и останатите културни и антропогени атрактивности би ги продавале за ниски цени, или би ги спакувале како луксузни производи.

БИБЛИОГРАФИЈА

- [1] <http://www.tourismmacedonia.gov.mk/Uploads/2016.pdf>
- [2] Olink H., (2011) *Dronken van het leven-A. den Doolaard, zwerver, schrijver, journalist , Atlas*
- [3] Утрински весник број 1703, понеделник 16 октомври 2006 година.
- [4] Den Doolaard A., (1941) *De bruiloft der zeven zigeuners*, Querido's uitgevers-mij, Amsterdam 1941
- [5] Наумов К. 2014 *Маркетинг активности за зголемување на пласманот на македонскиот туристички производ на пазарот на холандија и белгија*, магистерски труд, ФТУ Охрид
- [6] <https://www.anwbkampeerreizen.nl/kampeerreis/zuid-europa/38-daagse-grand-tour-de-grote-balkan-ronde>
- [7] <https://www.snp.nl/macedonie>
- [8] <https://www.bolderman.nl/15-dagen-byzantijnse-rondreis>
- [9] <https://www.dejongintra.nl/busreizen/kroatie/15-daagse-busrondreis-de-byzantijnse-balkanrondreis/>
- [10] <https://www.kras.nl/vakantie/macedonie/reis-ez62052/rondreis-magisch-macedoni%C3%AB>
- [11] <https://www.weflycheap.nl/macedonie-ohrid-villa-mimi>